

Karagöz, Erkan. (2021). *İdil-Ural (Tatar Ve Başkurt) Sihirli Masalları Üzerine Karşılaştırmalı Motif Çalışması / Aktarma – Motif Tespiti (Motif-Index Of Folk-Literature’a Göre) – Motif Dizini*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1040 Sayfa.

**ZEYNEP ASLAN\***



*İdil-Ural (Tatar ve Başkurt) Sihirli Masalları Üzerine Karşılaştırmalı Motif Çalışması* adlı eser, kadim Türk yurdu İdil-Ural bölgesinde yaşayan ve Kuzey Türkleri olarak da bilinen Tatar ve Başkurtların sihirli masallarını konu edinmektedir. 2021 yılında *Atatürk Kültür Merkezi* tarafından e-kitap olarak yayımlanan esere kurumun genel ağ sayfasından ücretsiz olarak erişmek mümkündür.

Dr. Erkan Karagöz’ün doktora tez çalışmasının gözden geçirilmiş ve üzerinde birtakım değişiklikler yapılmış hâli olan eser; “Giriş”, “Sonuç” ve “Dizin” bölümlerinden başka “Motif Hakkında Genel Bilgiler”, “Tatar

Sihirli Masalları ve Olağanüstü Motif Tespitleri” ve “Başkurt Sihirli Masalları ve Olağanüstü Motif Tespitleri” olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın “Giriş” bölümünde bir anlatı türü olarak masal terimi çeşitli açılardan ele alınmıştır. Masallar üzerine yaptıkları çalışmalarda farklı bakış açılarıyla öne çıkan Türk, Tatar ve Başkurt halk bilimcilerin yanı sıra batılı araştırmacıların da görüşlerinden istifade edilmiştir. Bu bölümde Karagöz, masalın edebî değeri yüksek bir sanat eseri olması özelliğine vurgu yaparak “masal” terimi için kendi görüşünü şu şekilde belirtmiştir: “Genel anlamda masal, insanlık tarihinin en eski dönemlerinden beri kendi geleneği içerisinde kuşaktan kuşağa sözlü kültür aracılığıyla aktarılarak doğal bir yapıda gelişmesine devam eden, sahip olduğu değişik türleri (sihirli, hayvan, realist, macera, romantik, dinî, yergi, mizahi gibi) ile büyük küçük herkesin ilgisini çektiğinden anlatıldığı ortamlarda hem eğlence hem de eğitim vazifesi gören ve en önemlisi bir halkın geçmişine ve geleceğine ayna tutan edebî değeri yüksek bir sanat eseridir.” (Karagöz, 2021, s. 14). Masal tanımının ardından masal teriminin yirmi sekiz

\* Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, zeynep.aslan@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0779-5550

(Yazının Geliş Tarihi/Received Date: 30.11.2021, Yazının Kabul Tarihi/Acceptance Date: 30.11.2021)

Çağdaş Türk Yazı Dilindeki karşılıkları tablo hâlinde verildikten sonra masalların tasnifi meselesine geçilmiş, özellikle *Aarne-Thompson-Uther Classification of Folk Tales (Aarne-Thompson-Uther – Halk Masallarının Sınıflandırılması)* adıyla bilinen tasnifin üzerinde durulmuştur. Söz konusu tasnifin İngilizce madde başları Türkçe çevirileriyle birlikte verilmiştir. Sonrasında bir masal türü olarak sihirli masalların özellikleri açıklanmış, son olarak da günümüzde gelinen nokta itibarıyla Tatar ve Başkurt masalları üzerine yapılan çalışmalar değerlendirilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümü “Motif Hakkında Genel Bilgiler” adını taşımaktadır. Bu bölümde ilk başlık altında “Halk Edebiyatında Motif Kavramı” üzerinde durulmuştur. Motif terimi, masal teriminde olduğu gibi konu üzerinde ciddi çalışmaları olan halk bilimcilerin görüşleri doğrultusunda ayrıntılı bir şekilde irdelenmiştir. Karagöz, burada çeşitli benzetmeler yaparak benimsediği ve eserinin geneline yansıttığı motif terimi hakkında şu görüşlerde bulunmuştur:

Motif, basit bir şekilde anlatılarda (mit, destan, efsane, rivayet, masal, kıssa, fıkra gibi) geleneğinin devam etmesini sağlayan, anlatının en küçük ögesidir. Bir benzetme yapacak olursak, maddenin parçalanamayan en küçük elementi atomsa anlatının parçalanamayan en küçük ögesi de motiftir. Anlatı türlerinde motiflerin üstlendiği işlev, dil biliminde kelime kökünün ve kelimeyi oluşturan yapım eklerinin üstlendiği işleve çok benzer. Nasıl ki yapım ekleriyle oluşturulan kelimeler olmadan bir cümle ortaya çıkmazsa motifler olmadan da bir anlatı ortaya çıkmaz. Nasıl ki kelimenin kökü parçalanamazsa motifler de parçalanamaz. Kelime köklerinin, yapım ekleri sayesinde yeni türetilen kelimelerin yapısında varlığını devam ettirmesi gibi motifler de sözlü anlatı geleneğiyle oluşturulan yeni eserlerin içerisinde varlıklarını devam ettirirler.

Kendisini oluşturan motifleri sayesinde bir anlatı, anlatıldıkça gelişimine devam eder ve yayılma alanını olabildiğince genişletir. Motiflerin gücü sayesinde anlatı, tarihin herhangi bir zaman diliminde ve dar bir coğrafyada sıkışıp kalmaz. Bulunduğu dönemin şartlarına ve kültürüne ayak uydurup kendisini günceller ya da tema ve şahıs kadrosu farklı olsa bile yeni oluşturulan bir anlatının içinde kendine yer bulur. Dünyanın değişik bölgelerinde anlatılan bu anlatılar, tarihî süreç içerisinde varyantlaşarak gitgide orijinal hâllerinden uzaklaşırlar. Çünkü sözlü anlatıların en küçük ögesi olduklarından motiflerin anlatıcının yetenekleri çerçevesinde bir gezeğenlik özelliği vardır. Bu durumu, bir flaş belleğe kaydedilen verilerin, flaş belleğin bozulması sonucu aldığı hasara göre ne kadarının kurtarılabilmesine benzetebiliriz. Çünkü anlatıcı ses dosyalarını oynatan bir cihaz değildir. O, belleğindeki anlatıyı motifler yardımıyla anlatan hikâyecidir. Destan ve masal gibi türlerin zamanla varyantlarının oluşmasının sebebi tam da budur. Bir anlatı, yazıya ne zaman geçirilirse işte o zaman motifler gezeğenlik özelliklerini kaybederler ve son şekillerini alarak durağanlaşırlar. Bir kişi, anlatıyı yazılı kaynaktan okursa ve daha sonra onu çeşitli ortamlarda anlatmaya başlarsa anlatı, işte o zaman yeniden gezeğenleşir (Karagöz, 2021, s. 33).

Bu bölümün “Bir Başvuru Eseri Olarak Motif-Index of Folk-Literature’ın Belirgin Özellikleriyle Tematik Düzeni” alt başlığında söz konusu altı ciltlik eserin alfabetik sıraya göre yirmi üç ana başlık altında sınıflandırılan ve her bir

başlık altında genelden özele doğru bir sayısal düzen içerisinde indekslenen motiflerin üst maddeleri, alt maddeleri ve alt maddelerinin maddeleri alınarak sistematik yapısı çıkarılmıştır. Başka bir deyişle eserin geniş özeti verilmiştir. Bu özetlemede üst madde, alt madde, alt maddenin maddesi olarak alınan motifler İngilizce ve yanında Türkçe çevirileriyle verilmiştir.

Bölümün üçüncü alt başlığında ise Türkiye’de anlatı türleri üzerine “Thompson Metodu”nun kullanıldığı motif çalışmaları ele alınmıştır. Bu çalışmalar “masal”, “efsane”, “destan” “halk hikâyesi” ve “fıkra” şeklinde beş anlatı türü esas alınarak “doktora tezleri, yüksek lisans tezleri, kitaplar” olmak üzere kronolojik düzende verilmiştir. Bu bölümün son alt başlığında ise *Motif-Index of Folk-Literature* isimli eser temel alınarak bu çalışma için geliştirilip Tatar ve Başkurt sihirli masalları üzerinde uygulaması yapılan “motif tespit ve yerleştirme yöntemi” çeşitli yönleriyle madde madde anlatılmıştır. Yöntem, bir anlatıda geçen motifleri metnin içinde geçtiği yerde işaretleme pratikliğiyle birlikte *Motif-Index of Folk-Literature*’da yer almayan motifleri Thompson’ın alfabetik numaralandırma metodu devam ettirilerek sınıflandırmaya nasıl katkıda bulunabileceğiyle ön plana çıkmaktadır.

Eserin ikinci bölümü “Tatar Sihirli Masalları ve Olağanüstü Motif Tespitleri”ne, üçüncü bölümü ise “Başkurt Sihirli Masalları ve Olağanüstü Motif Tespitleri”ne ayrılmıştır. İkinci bölümde elli sekiz Tatar sihirli masalının, üçüncü bölümde elli yedi Başkurt sihirli masalının Türkiye Türkçesine yapılan aktarma metinleri üzerinde “olağanüstü motifler” tespit edilmiştir. Tespit edilen motifler her masalın sonunda masaldaki tespit sırasına göre toplu bir şekilde İngilizce ve Türkçe olarak verilmiştir. Tespit edilen motiflerden *Motif-Index of Folk-Literature*’da yer alanlar Türkçeye çevrilirken yer almayanlar da Thompson’ın üslubu gözetilerek İngilizceye çevrilmiştir.

Çalışmanın “Sonuç” kısmında Stith Thompson’ın *Motif-Index of Folk-Literature* isimli eserinde yirmi üç ana başlık altında tasnif ettiği motifler temelinde Tatar ve Başkurt sihirli masallarında kullanılan olağanüstü motifler, tespit edilme durumlarına göre on yedi farklı tabloda karşılaştırmalı olarak gösterilmiş ve ulaşılan bulgu ve verilerden hareketle değerlendirmeler yapılmıştır.

Karagöz, karşılaştırmalı motif çalışmasının nihai sonucunu şu şekilde vermiştir (Karagöz, 2021, 960):

TÜM MOTİF GRUPLARI SAYISAL VERİLER TOPLAMI	
Toplamda tespit edilen motif sayısı	1108
Tatar sihirli masallarında tespit edilen motif sayısı	718
Başkurt sihirli masallarında tespit edilen motif sayısı	548
Motif-Index of Folk-Literature’da yer alan motif sayısı	569
Bizim tarafımızdan tespit edilen motif sayısı	539
Hem Tatar hem de Başkurt masallarında kullanılan ortak motif sayısı	159

Tablodan da anlaşılacağı üzere Thompson'ın bir başvuru kaynağı olarak kullanılan *Motif-Index of Folk-Literature* isimli eserinde yer almayan 539 farklı motif tespit edilerek motif araştırmalarına ciddi anlamda katkıda bulunulmuştur.

Eserin sonunda bir motif dizini yer almaktadır. Dizinde Tatar ve Başkurt sihirli masallarından tespit edilen olağanüstü motifler, *Motif-Index of Folk-Literature*'daki sınıflandırma düzenine göre verilmiştir. Burada hangi motifin hangi masalda geçtiği ve söz konusu eserde yer alıp almadığı bilgileri de belirtilmiştir.

Karagöz'ün "İdil-Ural (Tatar ve Başkurt) Sihirli Masalları Üzerine Karşılařtırılmalđ Motif Çalışması" adlı eseri; Tatar ve Başkurt sihirli masallarının önemli bir bölümünün Türkiye Türkçesine kazandırılması, motif incelemesi yapılarak bu masalların dünya masalları arasındaki yerini göstermesi, anlatıdaki motiflerin tespit edilmesinde yeni bir yöntem geliştirilmesi gibi pek çok yönden alana katkılar sunmaktadır. İleride yapılacak Türk Dünyası masallarındaki ortaklıkların tespiti ile ilgili çalışmalarda yararlanılabilecek bir eser olması bakımından da dikkat çeken eser, İdil-Ural sahası ile ilgilenen bilim insanlarının yanı sıra Türkoloji çalışmaları yapan herkesin istifade edebileceği bir kaynaktır. Emeklerinden dolayı Dr. Erkan Karagöz'e teşekkür ediyor, başarılarının devamını diliyoruz.